

האנומליה של עם ישראל

אנומליה היא חריגה מנורמה שאי אפשר להסבירה בכללים ובתיאוריות קיימות.

מספר רב של אנומליות נמצאות בהיסטוריה של העם הזה:

- זהו העם היחידי בעולם שקיים קשר הדוק בין כל פזוריו במשך אלפי שנים
- זהו העם היחידי שאפילו כאלה שאינם מאמינים או דתיים מקיימים מצוות די מסובכות – ברית מילה (הקשה להורים ובעיקר לאם יותר מכולם), נישואין על ידי רב, צום יום כיפור, אזכרות.
- הדת היהודית היא הדת המורכבת ביותר, התובענית ביותר – חגים, צומות, תפילות, מזון, כללי התנהגות, לבוש ולמרות שהיא אינה אכפת, היא התקיימה לאורך כל הדורות. יהודי נקרא יהודי מעצם לידתו לאמא יהודייה, גם אם אינו מקיים מצוות.
- זהו עם שלאורך אלפי שנים התקיים ללא שליט כלשהו ובחלק גדול של הזמן, גם ללא ארץ. מנהיגותו של העם לאורך כל הדורות כמעט הייתה מנהיגות נבחרת על פי כישוריה, להוציא את תקופת מלכי יהודה וישראל. אבל גם בתקופות המלכים, הייתה לעם הנהגה תרבותית, הלכתית ושופטת שהתבססה על הכהנים, הנביאים והשופטים.
- העם היהודי היה קרוב לשואה מוחלטת מספר רב של פעמים, שיתוארו בהמשך, ושרד בצורה מופלאה.

כל עם התחיל את התפתחותו מחמולה של בית אב כלשהי. בתורה כתוב אודות מקורם של שבעת העמים שהיו בארץ ישראל שהיו צאצאיו של כנען בנו של חם בנו של נוח.

הפלישתים היו עם שהגיע מאוחר יותר מאירופה והתישבו בעיקר באזור החוף הדרומי (אשדוד, אשקלון, גת). אבימלך מלך גת היה פלישתי.

באופן טבעי כל עם מתפתח בדרכו, מפתח את אמונותיו, אלוהיו, מנהגיו ומתפצל לבתי אב ושבטים נוספים.

עם מתאגד בדרך כלל תחת שליט שלוקח את המנהיגות והשלטון, מקים צבא, מעניש בהתאם לצורך, כובש עמים אחרים, יוצר שושלת. אחר באה הסתאבות, היחלשות וכיבוש על ידי עם אחר.

זו ההיסטוריה של כל עמי העולם מלבד עם ישראל.

השורשים של ישראל הם: אברהם (לפני 4000 שנה), יצחק (ישמעאל ושאר בני אברהם נפרדו), יעקב (עשו נפרד), בני יעקב ומשפחותיהם.

מצרים והיציאה ממנה

בני יעקב, במקום להתפתח כשבטים ולהפוך לעמים נפרדים, הם מוצאים עצמם במצרים בגטו ענק, לא נטמעים בעם המקומי, משועבדים במשך למעלה מ-300 שנה – דבר שיוצר אחדות וגורל משותף.

כאשר הם יוצאים ממצרים ב-1280 לפני הספירה (לפני 3720 שנה), תחת מנהיגותו המופלאה של משה, שוב הם מבודדים במדבר במשך ארבעים שנה. בתקופה זו נולד דור בן חורין, שלא מכיר עבדות ומכיר רק את סמכותו של משה ותורתו וניסיו של אלוהים.

באופן מפתיע, בתקופה שלפני יציאת מצרים, מופיע הכתב האלפא-ביתי במצרים במכרות. כתב שמסכימים החוקרים שהומצא על ידי עבדים. פחות מוכנים להסכים שהומצא על ידי העברים. על הכתב בפעם אחרת. אבל נאמר מספר מילים.

כל הכתבים האחרים שהיו אז היו כתבי ציורים. כל ציור הביע מילה. זהו כתב שלמשפטיו ייתכנו משמעויות שונות. רק בעזרת כתב אלפא-ביתי ניתן להגיע לניסוחים מדויקים וברורים. הוא אפשר את כתיבת התורה – ספר של חוקים ברורים.

משה, מלבד ארגונו של עם ישראל, בונה כאן את התשתית הקיומית של העם לאורך כל הדורות. בעצת חותנו יתרו, הוא מקים מערכת של שופטים ושוטרים. הנחיית השופטים והשוטרים ניתנה בתורה.

"שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" – פרשת שופטים ספר דברים טז.

המנגנון הזה פעל לאורך כל הדורות.

בספר דברים י"ז נאמר משפט המפתח הבא:

"כי יפלא ממך דבר למשפט ... ובאת אל הכהנים והלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, ודרשת והגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככול אשר יורוך. על פי התורה אשר יורוך תעשה".

זהו משפט מדהים. כל התורה שבעל פה בנויה עליו. כל הסמכות של הסנהדרין, התנאים, האמוראים התבססה עליו ועל משפטים אחרים דומים.

משה מלמד את יהושע את כל אשר הוא יודע אבל במקביל מלמד שבעים זקנים, כדי שתורתם תעבור מדור לדור. מה שיקבע את צירופו של אדם לזקנים הבאים יהיו חוכמתו ויכולותיו ולא שיוכו.

התורה נותנת כבוד לנשיאי השבטים, אבל הוראת מצוות התורה ושמירתן לא תחת אחריותם.

הדבר המדהים ביותר הוא אי מתן נחלה לשבט לוי. פה לוקחים שבט שלם וקובעים אותו לעבודת אלוהים וששאר העם צריך לדאוג לו. אדם שמעבד את אדמתו ואת רכושו, יתקשה לפתח את רוחניותו.

כאן נקבע שבט שאחראי על רוחניותו של עם שלם. הוא מפוזר בעם, אחראי על הקורבנות והזבחים. צריך לזכור שכל שחיטה של בעל חי נקראת זבח, מן סוג של קרבן ויש לנהלו על פי הלכה. שבט לוי מקבל זאת על עצמו.

בתחילה נקבע הרעיון שבכל משפחה יהיה אדם שאחראי על עבודת הקודש והוא הבכור. זה רעיון ממש פחות מוצלח. כל אדם רוצה את בכורו כיורשו, לידו וממשיכו. לאחר חטא העגל ופעולתם של שבט לוי, בוצעה ההמרה. תיאור תהליך ההחלפה מתואר יפה בספר במדבר פרק ג'. לי נראה שזו הייתה הכוונה מלכתחילה, רק ככה יכול העם לקבל את בחירתו של שבט לוי ללא ריבונות.

נבנתה מערכת מימון לנושא ההוראה ועבודת הקודש, המבוססת על מעשר ותרומות.

גם במדבר, מי שמנהל את עבודת האלוהים הם הכוהנים. משה אינו נוטל כל שררה לעצמו. זה שנותן את הנחיות היום יום, הופך לזה שפונים אליו ולמנהיג בפועל. משה לא לוקח תפקיד זה לעצמו.

משה כובש חלקי ארץ רחבים מעבר לירדן ובגולן ולמרות זאת אין ענו ממנו. הוא אינו מקים לו שושלת או מחפש שררה.

עם ישראל מגיע לארץ ישראל, תחת מנהיגותו של יהושע. יהושע כובש חלקים ניכרים ממנה וגם הוא פורש מבלי להקים לו שושלת וחצר מלכות. זוהי תופעה מדהימה שלא קיימת בספרי ההיסטוריה של אף לא עם אחד.

תקופת השופטים

השבטים מתפזרים לנחלותיהם. לכל שבט נשיא, תפקיד שכנראה עובר בירושה. כאמור מי שאחראי על הלימוד וליווי העם הם הלויים, הזקנים והנביאים. מלבד הלויים והכוהנים, הזקנים והנביאים נקבעו על פי כישוריהם. ברור שיש סיכוי סביר (אם כי לא בטוח, ראה מקרה בני עלי) שכן של גדול בתורה יהיה גם הוא גדול בתורה. הוא לפחות מתחיל מנקודה שונה מאשר בן עמך.

הלימוד לא פסק. קרוא וכתוב היה נחלת כל העם. אנו רואים זאת במקרה גדעון שפנה אל נער מאנשי סוכות וביקש ממנו לרשום את שמות שרי העיר וזקניה כדי להענישם.

הכתב היה הכתב העברי הקדום, כתב שניתן ללמוד אותו בתוך חצי שעה (כפי שציינתי, זוהי הרצאה אחרת).

בתקופת השופטים (1020-1200 לפני הספירה), חיים שבטי ישראל במין פירוד ואחדות מדהימים. בכל פעם שקמה עליהם צרה ומגיעים מים עד נפש, קם להם מנהיג, משחרר אותם, ממשיך לשפוט אותם עד מותו ושוב אין הקמת שושלת.

העם מבקש מגדעון למלוך עליהם, כולל בניו אחריו והוא מסרב. מי שניסה למלוך בכל זאת אחרי גדעון אביו, היה אבימלך, בנו הממזר, שהרג את כל אחיו (מלבד יותם הצעיר) ושמצא את מותו מפלח רכב שזרקה על ראשו אישה במצור על עיר בשם תבץ.

דבר מעניין, בני כל שבט לקחו נשים משבטים אחרים ולא מבנות השבט שלהם (ראה פרשת פילגש בגבעה בספר שופטים). זה קשור לחוקי התורה להימנע מנישואי קרובים.

תקופת המלכים

לעם נמאס מהפלישתים, בקשו משמואל מלך, קיבלו את שאול ולאחר מכן את דוד ומאז התחילה תקופת המלכים עד חורבן בית ראשון (586-1020 לפני הספירה).

דוד מאחד את העם, כובש את ירושלים והופך אותה לבירה, מעביר את המשכן אליה ומרחיב את גבולות הממלכה כמעט עד גבולות הארץ המובטחת לאברהם – מסוריה בצפון ובמזרח ועד גבול מצרים בדרום ובמערב.

שלמה כורת בריתות עם כל העמים מסביב ומקים את בית המקדש שהופך להיות המונומנט הנשגב של עם ישראל שאליו כמהים עד עצם היום הזה, למרות שאינו קיים היום. עוד דבר חריג שאינו קיים אצל שום עם אחר.

עשרת השבטים נפרדים משבטי יהודה ובנימין שהופכים לממלכת יהודה ואלה לממלכת ישראל. הפרידה הייתה ללא מלחמת אחים, שנמנעה למרות שכמעט פרצה (ראו ספר מלכים). שבט בנימין, שבטו של שאול, חובר לשבט יהודה.

אנקדוטה:

לא מספרים על זה, אבל שבט שמעון גם הוא נבלע בשבט יהודה ואפילו לא קיבל נחלה, כפי שנאמר לו בברכת יעקב.

שתי הממלכות חיות זו לצד זו. נלחמות אחת בשנייה אבל גם משתפות פעולה בעיקר בתקופת שושלת עמרי.

בממלכת ישראל מתבצעות החלפות שלטון תוך כדי רציחות. ממלכת ישראל הייתה הממלכה הגדולה והחזקה.

בממלכת יהודה מתקיימת שושלת בית דוד רצופה לאורך 400 שנה. אין דוגמא לשושלת כזו בשום מקום בעולם. פעם אחת קורה אירוע חריג (מלכים ב פרק ח). יהורם מלך יהודה נשא לאשה את עתליה בת עמרי מלך ישראל. לאחר מותו, מלך תחתיו בנם אחזיה. יהוא, שנמשח למלך על ידי אלישע, הורג את יורם מלך ישראל, אחזיה מלך יהודה ואיזבל אשת אחאב אימו של יורם. עתליה, בעקבות מות בנה אחזיה, מחליטה לחסל את בית דוד והורגת את כולם, מלבד יואש בן אחזיה בן שנה, שמילטה אותו אחותו והחביאו יהוידע הכהן. כשהוא היה בן שבע, המליך אותו יהוידע והרג את עתליה. מלכות בית דוד נמשכה עד חורבן בית ראשון כשהמלך האחרון היה צדקיהו.

גלויות וחורבן בית ראשון

ממלכת ישראל עוברת שורה של רציחות והחלפות שלטון. הם נכבשים על ידי אשור, מורדים, נכבשים שוב ומוגלים מישראל לאשור ומפזר אותם בשנת 708 לפני הספירה. מלך אשור מביא עמים אחרים לשבת במקומם. באופן אבסורדי, הוא מביא להם כוהן כדי שילמדם את הדת היהודית (מלכים ב' פרק יז).

לפני חורבן בית ראשון קרה משהו מדהים, שאין לו הסבר היסטורי. בשנת 700 לפני הספירה מגיע סנחריב מלך אשור ליהודה (עשרת השבטים כבר הוגלו שמונה שנים קודם לכן) ויום לפני כיבוש העיר מוכה צבאו במפתיע בדבר. אילו היה כובש אותה ומגלה את העם, כנהוג באותם הימים, לא היה סיכוי שהעם ישרוד, כמו שנעלמו עשרת השבטים. כמעט שואה ראשונה.

אשור נכבשת על ידי בבל, ששולטת גם היא ביהודה. בשנת 597 לפני הספירה (כמאה שנה לאחר גלות ישראל), מורדת יהודה ואז מגלה נבוכדנצר את יהויכין מלך יהודה ואת כל אצולת יהודה לבבל. שם הוא נותן להם יחס של כבוד ומטפח אותם. יהויכין אכל על שולחנו עד יום מותו. לפי ספר דניאל, המטרה שלו הייתה להיעזר בהם להעלאת רמת עמו ורמת שלטונו. הוא ממליך את צדקיהו, דודו של יהויכין.

בשנת 586 (11 שנה לאחר מכן), כובש נבוכדנצר את יהודה, מחריב את בית המקדש ומגלה את העם לבבל. הוא כאילו בנה תשתית בבבל לקלוט אותם. התשתית הזו הפכה לתשתית ששמרה על ישראל במשך רוב שנות קיומו.

בבל נכבשת על ידי הפרסים הכובשים גם את ארץ ישראל. הפרסים מתייחסים היטב לעם היהודי.

שיבת ציון

לאחר שבעים שנה מתרחשת שיבת ציון, בעקבות הצהרת כורש הייתה בשנת 538 לפני הספירה בהנהגת זרובבל.

זו הייתה שיבה של מעטים. חלק גדול מהם נבחר בהגרלה, כי הרוב בחרו להישאר ולא לחזור לארץ השוממה.

שיבה גדולה יותר נעשית שמונים שנה מאוחר יותר בשנת 459 לפני הספירה. העם מונהג על ידי עזרא ונחמיה. בית המקדש נבנה מחדש.

העם מונחה על ידי הסופרים והכנסת הגדולה, שוב ללא שליט כלשהו.

נחמיה היה הפחה נציגו של המלך הפרסי ועזרא היה הדמות ההלכתית המקובלת על כל העם בגולה וביהודה.

פה מתחילה תשתית המשנה והתלמוד. עכשיו מתחילה תקופה שנקראת תקופת הסופרים. הסופר הראשון הוא כמובן, עזרא הסופר.

עזרא הוא זה שחותם את התנ"ך. הוא מכניס לספר את מגילת אסתר והמלך אחשוורוש. יש ויכוח מי משני מלכים ידועים היה המלך אחשוורוש. ישנם חוקרים שטוענים שהאירוע לא התקיים כי אין עדות לאירוע זה. לדעתי, סביר מאוד להניח שהתקיים, כי מדובר באירוע שחל בתקופתו ממש ויכול להיות שהוא עצמו כתב את המגילה. בכל מקרה, בגלל גודל הממלכה הפרסית, אם הייתה מתקיימת החלטת המן, לא היה נשאר שריד לעם ישראל. כמעט שואב שנייה.

הפרסים מנוצחים על ידי אלכסנדר מוקדון בשנת 332 לפני הספירה. אלכסנדר כובש גם את מצרים, מגיע עד הודו מת 10 שנים לאחר מכן. ממלכתו מתחלקת בין שלושת מצביאיו – אחד ביוון, תלמי במצרים וסלווקוס בסוריה, אשור ופרס.

קרב האמונות הגדול

ישראל עוברת מבית תלמי לבית סלווקוס ובחזרה, עד לכיבושה על ידי בית סלווקוס. אחד מהשושלות היה אנטיוכוס הרביעי (אפיפנס), שניסה להשליט בארץ את התרבות והאמונה ההלניסטית. מדובר בקרב תרבות ענק בין התרבות ההלניסטית עם הפילוסופיה, המדע והאלים מול הדת המונותאיסטית. רבים מהעם נטו אחרי ההלניזם.

החשמונאים, שהיו משפחת כוהנים, מנצחים את היוונים (142-165 לפני הספירה) בסדרת ניצחונות בלתי נתפסת ומקימים שושלת מלכות יחד עם כהונה גדולה. מבחינתי, יהודה המכבי הוא גדול מצביאי תבל בכל הזמנים (ועל כך בהרצאה נפרדת). המן ניסה להשמיד פיסית את העם היהודי. אנטיוכוס ניסה להשמיד רוחנית את העם היהודי. שניהם היו קרובים מאוד להצליח. לא סתם נוספו החגים פורים וחנוכה לחגי ישראל.

ניצחון המכבים מחדיר לאזור את הדת המונותאיסטית, האמונה באל יחיד ובלתי נראה. המון רב התגיר, חלקם בדחיפת החשמונאים. גם הנצרות היא תולדה של ניצחון זה ועל כך בהרצאה אחרת.

המנהיגות הרוחנית

הפרושים מחליפים את הסופרים. הם אינם מסתפקים בכתיבה ובהדרכה, אלא גם בפרשנות די גמישה לתורה ולמסורת והתאמתם לצרכים המשתנים. הם ייחסו חשיבות רבה למסורה, שהיא התורה שבע"פ.

לגבי הפרשנות, שנראית לעתים בניגוד להלכות התורה, צריך לזכור שהסיכוי שזה בניגוד למצוות התורה נמוך מאוד. אף החלטה לא התקבלה בדעת יחיד, גם אם תוקנה על ידי משהו ונזקפה לזכותו. הדיונים היו בין אנשים ברמה שכלית אדירה שעמדו על דעתם. הם הכירו את התורה לפני ולפנים על כל דרגותיה – פשט, דרש, רמז וסוד (פרד"ס). הם הכירו את מהות המצווה ברמה הגבוהה ביותר. לכן נראית פרשנותם גמישה לכאלה שאינם ברמתם.

כנגד הפרושים יצאו הצדוקים, הכהנים לבית צדוק שהודחו על ידי החשמונאים. הם נצמדו לתורה שבכתב וזלזלו במדרש ובמסורת. העם הלך עם הפרושים ואתם גם המלכות. אלכסנדר ינאי היה נגדם ולקראת מותו ציווה לאשתו שלומציון ללכת אתם. יכול להיות שזה מה שספרה כי אחיה היה שמעון בן שטח אב בת הדין.

הפרושים הקימו את הסנהדרין שהחליפה את הכנסת הגדולה. זה היה בית דין ייחודי, שדרכו חידדו את הדיונים והפרשנות על התורה והמסורת. הסנהדרין כלל 71 דיינים שישבו על פי סדר חשיבותם.

כל בית דין כלל 23 דיינים מהשורות הראשונות. אם היה חסר דין, הוא הושלם על ידי משהו משורה עליונה.

הסנהדרין נוהלה תמיד על ידי שני אנשים בזוגות – נשיא ואב בית הדין. הזוגות הראשונים היו:

יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן

יהושע בן פרחיה וניתאי הארכלי

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח

שמעיה ואבטליון – התקופה הרומית.

בתקופה הרומית מתדרדר מעמד הכהונה לגמרי. הכהנים הגדולים הם כהנים מטעם. הורדוס החליף שבעה כהנים. הנציבים הרומים החזיקו אצלם את בגדי הכהן הגדול. בגמרא מסופר על כהן גדול שהדריכו אותו בהלכות כיפור שבוע לפני יום הכפורים. באופן טבעי הפכו הכהנים לפוליטיקאים והשחיתות שרתה בכל.

הלל ושמאי

הלל הוא דמות מדהימה ששורשיו מגיעים עד דוד המלך. הוא נולד בבבל ובא ללמוד אצל שמעיה ואבטליון ונשאר בישראל. השפעתו הייתה אדירה. כל נשיאי הסנהדרין שבאו אחר כך היו צאצאיו. הלל הגדיר את שבע המידות שבהן נדרשת התורה (הורחבו על ידי רבי ישמעאל אח"כ לשלוש עשרה), תיקן תקנה של ביטול שמיטת חובות, כדי שילוו כספים אלה לאלה.

פה חוזרת שושלת בית דוד להנהיג את העם במשך 400 שנה נוספות, ללא מלוכה. אין דבר כזה בהיסטוריה של כל עם אחר.

גמליאל הראשון

שמעון בן גמליאל (אבל לא רבן שמעון בן גמליאל הידוע).

ב-70 לספירה נחרב הבית השני. ממש לפני חורבן הבית מציל יוחנן בן זכאי את חכמי ישראל שנמצאים ביבנה. הוא ידע שאין לו כל סיכוי לבקש להציל את ירושלים. ביבנה הוא מחדש את הסנהדרין ומארגן את תשתית העם כפי שתפעל מעתה ואילך לכל אורך הדורות. הנהגת בתי כנסת, תפילות במקום קרבנות. תפילת שמונה עשרה.

רבן יוחנן בן זכאי (מתלמידי הלל) – יבנה

גמליאל השני – נשיא הסנהדרין ביבנה

אליעזר בן הורקנוס, יהושע בן חנניה, עקיבא בן יוסף – חכמים בולטים באותה התקופה.

ההחלטה על פרשנות ופסיקה הייתה הסכמה על פי רוב. לא להחביא את חילוקי הדעות. הסכמה על פסיקה גם אם אינך מסכים לה. דייני הסנהדרין עוברים בארץ ושופטים.

ידוע הסיפור של רבי יהושע שידע את לוח השנה באופן מוחלט וחלק על ראש החודש שקבע רבן גמליאל על פי עדים. רבן גמליאל דרש מרבי יהושע לבוא אליו עם מקלו ומעותיו ביום כיפור שחל על פי חישוביו כדי למנוע מחלוקת בעם ורבי יהושע ביצע.

אדריאנוס מחליט לשקם את ירושלים החריבה כעיר רומית בשם איליה קפיטולינה.

פורץ מרד בר-כוכבא בברכתו של עקיבא בניסיון לשחזר את ניצחון המכבים (132 לספירה). הם אכן מנצחים ואפילו כובשים ומחזיקים את ירושלים במשך שנתיים וחצי.

בסופו של דבר מנצחים הרומאים ומטביעים ישראל בדם. חיסול כמעט כל היישוב היהודי בדרום הארץ ובמרכזה. הרומאים אוסרים על ההסמכה לרב ולימוד תורה.

רבי יהודה בן בבא ניסה להסמיק את מאיר, יהודה בן עילאי, שמעון בן יוחאי, יוסי בן חלפתא ואלעזר בן שמוע. נתפס, נרצח והם הצליחו לברוח.

הסנהדרין עוברת לאושא בגליל. חמשת הצעירים שברחו ורבי אליעזר בן יוסי הגלילי קראו – "מי שלמד – יבוא וילמד ומי שלא למד שיבוא וילמד".

רבי שמעון בן גמליאל השני נקבע כנשיא הסנהדרין.

בנו של רבי שמעון היה יהודה, שכונה אח"כ רבי. הוא העביר את הסנהדרין מאושא לבית שערים. הוא מילא את שני התפקידים. ביצע רפורמות רבות, אבל הפרויקט הגדול ביותר היה עריכת חתימת ששה סדרי משנה. תיעוד ממצה של כל המסורת המשפטית היהודית מראשית הפרושים ועד תקופתו.

אחריו התחילה תקופת האמוראים (מבארים).

רבי יוחנן בטבריה (ראשון האמוראים). התחיל לערוך את הגמרא.

הקיסר קוסטנטינוס מתנצר ומנצר את מרבית הקיסרות הרומית. הם הופכים את ירושלים לעיר החשובה ביותר לנצרות. מצב היהודים בארץ נעשה קשה יותר ויותר.

לנשיאות בארץ נשאר תפקיד חשוב אחד הקשור לכל העם בישראל ובתפוצות – הכרזה על מועדי ישראל. גם תפקיד זה מסתיים בשנת 359, אז נקבע לוח שנה קבוע על ידי הלל השני.

בשנת 425 הסתיים מוסד הנשיאות בישראל.

בבל

היישוב היהודי בבבל לא פסק עד לעליית היהודים מעיראק בשנות החמישים במאה העשרים.

בבל נכבשה על ידי הפרסים (539 לפני הספירה), שאהדו את היהודים (אולי בזכות מלכת אסתר ומרדכי). היא גם נכבשה על ידי היוונים (אלכסנדר מוקדון 331 שנה לפני הספירה). בשנת 160 לפני הספירה. בבל מעולם לא נכבשה על ידי הרומאים. עד שנת 636 לספירה (הכיבוש המוסלמי), שלטו בה שליטים מקומיים והדת השלטת חזרה להיות הדת הפרסית - דת הזרתוסטרא.

גולי בבל היו רשאים לעסוק בכל משלח יד. חלק ניכר מהם עסק בחקלאות. הם פתחו לעצמם חיי קהילה עצמאית ובראשם עמד מנהיג מזרע בית דוד שנקרא ריש גלותא. הוא היה נציגם מול המלכות ופיקח על הסחר והמסחר, מינוי שופטים וגביית מיסים.

זו היתה מעין מדינה בתוך מדינה, שמרוכזת בעיקר במספר קטן של ערים: נהרדעא, נארס, סורא, מחוזא, פומבדיתא. בכל עיר היה מרכז תורה חשוב. עזרא הסופר רכש את השכלתו בבבל. הלל למד והתחיל את דרכו בשיבות בבבל.

למרות רמתן הגבוהה של הישיבות בבבל, הם הכירו ורצו במנהיגות שתצא מישראל. הם ארגנו את המשלחת שחזרה לישראל להקימה מחדש. שלחו תרומות ובעיקר קיבלו את סמכות הסנהדרין.

הקהילה גדלה משמעותית עם רדיפות הרומאים, חורבן בית המקדש ותוצאות מרד בר כוכבא.

עד לחתימת המשנה, היה ברור לחלוטין כי מישראל תצא תורה. לאחר חתימת המשנה הם פתחו עצמאות תורתית ורוחנית.

מי שהביא את המשנה הכתובה לבבל היה רבי אבא אריכא (מלשון גדול) שכונה בקיצור רב. הוא נולד בבבל, היה תלמידם של רבי יהודה ויורשו גמליאל השלישי. למרות שנחשב אמורא קיבל הכרה כתנא, היחידי רשאי לחלוק על תנאים. כינויו רב מהווה אירוניה לעובדה שלא קיבל הסמכה מלאה מרבי יהודה ומגמליאל, כי רצו, כנראה, למנוע עצמאות רוחנית מבבל. הוא הביא לבבל בחזרו את המשנה הכתובה בשנת 219.

הוא ייסד ישיבה חדשה בעיר סורא והפך אותה לישיבה חשובה. הוא התחיל במסורת של קטעי משנה ופרשנויות עליה, מלוות בהסברים, דוגמאות והוכחות. במקביל הוא חיבר קטעי תפילה לראש חודש, ראש השנה ויום כיפור ואת התפילה המפורסמת "עלינו לשבח" שבה מסיימים כל תפילה.

במקביל אליו היה ראש ישיבת נהרדעא חכם אחר בשם שמואל (כונה גם מר שמואל). גם הוא התחנך בישראל והיה גם אסטרטג ורופא ובעיקר רופא עיניים. העיר נהרדעא נחרבה בקרבות עם הרומאים וישיבת נהרדעא עברה לפומבדיתא.

סורא ופומבדיתא היו ישיבות מאוד מפורסמות. שתי הישיבות יצרו זוגות של מפרשים שכמעט תמיד הוזכרו ביחד כגון אב"י (סורא) ורבא (פומבדיתא).

תרבות הלימוד הייתה נחלת הכול. בישיבות הונהג המנהג של "ירחי כלה". בשם זה כונו החודשים אדר ואלול. אלו היו חודשים שבהם החקלאים היו ללא עבודה. הישיבות פתחו את שעריהם לכל אחד שרצה ללמוד תורה ואלה באו בהמוניהם. רב אשי שעמד בראש ישיבת סורא במשך 50 שנה רגועות ליהודים, החל לארגן את כל החומר הספרותי העצום לאט לאט. הוא נפטר בשנת 427 וקצת לאחר מכן החלו רדיפות על ידי מלכי בבל. מי שחתם את התלמוד הבבלי בסוף המאה החמישית, היה רבינא שעמד גם הוא בראש ישיבת סורא.

הישיבות המשיכו לתפקד במשך חמש מאות שנים נוספות, אבל הגמרא הייתה חתומה.

תקופת התלמוד נחשבת משיבת ציון 500 שנה לפני הספירה ועד חתימת הגמרא 500 שנה אחרי הספירה – תקופה של 1000 שנה, שאין להם כל דוגמא בחיי עם כלשהו אחר.

החיים בגולה

היישוב היהודי בארץ ישראל לא התקיים לאורך כל הדורות בעיקר בירושלים, בטבריה ובצפת. רוב היהודים התפזרו בכל העולם.

הם שמרו על יהדותם ומנהגיהם למרות הפיתוי להתבולל.

הם התפללו בנוסח אחד לאורך 2000 שנה. הנוסח האחד נקבע בספרד. אגב, הסידור האשכנזי הוא הנוסח הספרדי המקורי. אנחנו הספרדים הרחבנו אותו וממשיכים להרחיב כל הזמן. אין שני סידורים ספרדים זהים. האשכנזים אינם משנים.

קמו רבנים וחכמים ענקיים – הרמב"ם, הרמב"ן, רש"י, רבנו תם, רבנו גרשום, הגר"א ועוד רבים. הלכותיהם התקבלו בקהילות השונות, ששמרו על קשר ביניהן.

רדיפות היהודים לא פסקו מעולם. האנטישמיות לא חדלה.

חלק מהיהודים הצליחו מאוד בארצותיהם. שליטים השתמשו בהם כיועצים והפכו גם לבעלי חוב שלהם. בלא מעט מקרים זה הביא לרצח ולגירוש במקרה הטוב.

שרידותו של העם היהודי כיהודי לאורך 2000 שנה היא אנומליה ענקית.

הקמת מדינה בסביבה בלתי אפשרית, מוסדות שלטון, חוקים, דמוקרטיה, צבא היא אנומליה גדולה יותר.

אריה נחום